

EDEBİYATA SOSYOLOJİK BAKMAK:MUSTAFA KUTLU'NUN “UZUN HİKÂYE” ADLI ESERİNDEKİ ANLAMLAR VE İDEOLOJİK YANSIMALAR

Bilal CAN, Yüksek Lisans öğrencisi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji A.B.D.
bilalcan7250@gmail.com

Fatih ÖZBAY, Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
fatih.ozbay@dpu.edu.tr

ÖZET: Her bir edebi eserin sosyal bir olay olduğu varsayımından hareketle; var olan sosyal şartlar ve imkânlar, yazarın eserine de sinmiş ve üzerinde birtakım etkileşimlere neden olmuştur. Her ne kadar yazar kendini kimi zaman toplumdaki soyutlanmış bile olsa, eserindeki imgeler ve/veya anlamlar, içinde yaşadığı toplumun imge ve anlamlarıdır. Hayat tarzlarından düşünüş biçimlerine, kültürel özelliklerinden hareket biçimlerine kadar birçok unsur edebi eserlere yansıtılabilir. Bu çalışmada da “ideoloji” ve “yansıtma” Mustafa Kutlu'nun Uzun Hikâye adlı eseri üzerinden değerlendirilmektedir. Eserde göçmen bir baba ve oğlundan hareketle yoğun biçimde göç olgusu işlenmekte ve ideolojilerin insanlar üzerindeki etkileri sorgulanarak “aidiyet, mensubiyet, sahip olma, dışlanma, gelenek, görenek, toplumun yaşam biçimi” gibi kavramlardan hareketle okurlara tahlil edilen toplumun resmi sunulmaktadır. Mustafa Kutlu hikâyelerinin birçoğunda kolaylıkla benzeri sosyolojik argümanlara ulaşmak mümkündür. Bu da Mustafa Kutlu'nun yaşadığı toplumu “fildişi kulesinden” izlemediği, doğrudan içinde yaşadığı ve gözlemlediği toplumu yansıttığının bir göstergesidir.

Anahtar Kelimeler: Uzun Hikâye, Mustafa Kutlu, İdeoloji, Yansıtma, Edebiyat Sosyolojisi.

**READING LITERATURE SOCIOLOGICALLY:
MEANINGS AND IDEOLOGICAL REFLECTIONS IN MUSTAFA KUTLU'S “UZUN HİKÂYE”**

61

ABSTRACT: Given the assumption that every literary text is at the same time a social event the existing social conditions and possibilities can also be read in the literary work. Although the author might have detached himself from the society the images and meanings he employs still belong to the society he has been living in. Many aspects of life including lifestyles, patterns of thought, cultural qualities and actions might be reflected in literature. In this study, “ideology” and its “reflections” are observed in Mustafa Kutlu's “Uzun Hikaye”. The concept of migration is scrutinised over an immigrant father and his son and an overview of society is presented through disclosing the effects of ideology over people employing concepts such as “belonging, affiliation, owning, exclusion, tradition, custom, and social lifestyle”. Mustafa Kutlu's short stories contain many similar sociological arguments which directs us to the conclusion that Mustafa Kutlu does not observe the society from an “ivory tower” but reflects the society he has observed and lived within.

Keywords: Uzun Hikâye, Mustafa Kutlu, Ideology, Reflection, Sociology of Literature.

GİRİŞ

Bu çalışmada, bir edebiyat eserinin topluma nasıl ve hangi gerekçelerle ayna tutabileceği ya da yansıtma işlevleri üstlenebileceği, içerdiği anlamlarla da edebi eserlerin nasıl birer sosyolojik inceleme nesnesi olabileceği ifade edilmeye çalışılmaktadır. Edebiyatın, özünde insan ve toplumu anlamaya/anlatmaya çalışması, benzer işlevler üslenen sosyoloji ile de yollarını birleştirmektedir. Bu anlamda bir estetik anlam arayışı ya da bir ifade aracı olarak nitelenebilecek edebiyat, insanın varoluşundan bugüne gerçekleştirdiği en önemli ve öncelikli eylemlerinden birisi kabul edilebilir. Günlük konuşmalarımızdan düşündüklerimize kadar yazıya geçen her türlü metnin edebiyat alanında incelenmesi pek tabii ki mümkündür. Fakat bu inceleme faaliyetinin belli başlı kıstasları, edebiyat alanındaki inceleme faaliyetinin niteliğini açıklar ve inceleme nesnesinin durumunu belirler. Edebiyatın, özellikle de toplumla ilgili çalışmalar yapan sosyologlara göre toplumu ister istemez yansıttığı düşüncesi, uzun yıllardır tartışılmakta, bu savın niteliğiyle ilgili çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Edebiyatla ilgili insan, bir toplum içinde dünyaya geldiği ve yaşadığı toplumdaki az veya çok etkilendiğine göre, onun edebi verimleri de doğal olarak bu etkileşimden izler taşır. Yazar ve eserle ilgili bu karşılıklı etkileşimden hareket eden bazı görüşlere göre edebiyat; *ayna* ve *yansıtma* unsurları

ile yaşanan topluma kimi zaman ayna tutar ve var olanı ya da olması isteneni/tasavvurları belli ölçüde yansıtır. Edebiyat sosyolojisi incelemeleri, bu yüzden geniş bir çalışma alanı sunarak edebi eserlerin topluma ne kadar/nasıl ayna tuttuğunu ve yansıttığını açık bir şekilde ortaya koyar. Ancak sadece ayna ve yansıtma kavramlarıyla bağlantılı olan “*taklit etme eylemi*” üzerine kurulan bir “edebiyat” ve “sosyoloji” ilişkisi, denklemi bütünüyle kuramayacak, taklitten ötesini anlamlandırmak için pek de yeterli olamayacaktır. Bir sanat dalı olarak edebiyat, özünde haliyle var olanları ya da var olabilecekleri tasavvur eder. Ancak yine de bu ilişki salt bir taklide indirgenemez. Edebiyatın kendine has özellikleri, dile yaslanan anlam dünyası, onu diğer iletişim araçlarından çok farklı bir konuma getirir. Edebiyatın estetik haz ile olan ilişkisi, onun sadece toplum içinde yaşayan insanın iletişim gibi temel ihtiyaçlarının yanı sıra estetik anlamda da tatmin edecek bir güce erişmesine imkân sağlar.

Bu çalışmada edebiyat sosyolojisi bağlamında incelenecek olan, son dönem Türk edebiyatının önemli hikâyecilerinden birisi olan Mustafa Kutlu'nun *Uzun Hikâye* isimli eserinde ayna ve yansıtma kavramları üzerinden yazarın yaşadığımız topluma nasıl ayna tuttuğu/tutabildiği ve bunu eserine nasıl yansıttığı incelenerek hikâyedeki “*ideolojik yansımalar*” ve üretilen anlamlar sosyolojik olarak çözümlenmeye çalışılacaktır.

EDEBİYAT SOSYOLOJİSİNİN OLUŞUMU

Öncelikle ifade etmek gerekirse, edebiyat sosyolojisinin özgün bir inceleme alanı olması diğer bilim dallarına nazaran daha geç ortaya çıkmıştır. Bu anlamda sosyolojinin diğer alt dallarının görece daha dikkat çekmiş olması ya da bu yönde daha fazla kullanılmış olması edebiyat sosyolojisinin daha geç ele alınmasına neden olmuştur. Çok benzer şekilde Türkiye’de de edebiyat sosyolojisi daha az ilgi duyulan ve özellikle toplum bilimcilerce ciddi eleştirilere maruz kalmıştır (Anar ve Özbay, 2013: 2). Örneğin; iktisat sosyolojisi, hukuk sosyolojisi veya din sosyolojisinin ortaya çıkışı daha erken dönemlere rastlarken edebiyat sosyolojisinden ilk defa kısmi olarak 19. yüzyılda bahsedilmiştir. Edebiyatın toplum üzerindeki etkisi, sosyolojik bir anlam taşıdığı için geçmişten günümüze kadar çeşitli durumlara, kişilere ve zamana “*ayna tutarak yansıtması*” edebiyatın sosyolojisinin önemini ortaya çıkarmıştır. Bu da sosyologların bu konuya ilgi duymasının temel nedeni olarak edebiyat sosyolojisinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Edebiyat ya da genel paydada sanat yapıtları doğayı, insanı ve insan hayatını yansıtarak adeta dünyaya bir ayna tutarlar. Sanat bir nevi bahsedilen bu “*yansıtma*” ile ilgilidir.

Edebiyat sosyolojisi ya da sosyolojik edebiyat bilimi, edebiyat içindeki ekonomik, toplumsal ve siyasal koşulları geniş bir biçimde ele alarak, edebiyatın maruz kaldığı şartları ve etkileşimleri incelemektedir. Edebiyat sosyolojisinin temel çıkış noktası, “*yazarın toplumsal koşullardan bağımsız olmaması*” görüşüdür. Yazar ele aldığı eserde yaşadığı veya anlattığı dönemin ekonomik durumunu, toplum içindeki insanların statülerini, toplumsal sorunları, ele aldığı zamanın popüler olan kültürel özelliklerini, yazarın dünya görüşünü ya da eğitim ve entelektüel seviyesini ortaya koyar.

Edebiyatçı her ne kadar bir toplum içerisinde var olsa da, insana ve topluma dair düşünse de, O bir toplum bilimci değildir. Olaylara toplumsal açıdan bakabilir fakat bu tam bir sosyolojik tespit olmayabilir. Yazarın bakış açısı esasen estetikdir ama bu estetik tavır diğer bilim dallarına temas ederek şekillenir. Eseri, edebi eser yapan bu estetik niyet, eserin kalıcı olması için başat bir ilkedir. Bu niyetle yola koyulan edebiyatçı toplumu inceler, toplumun reflekslerini, değerlerini, kültür ve geleneğini, mekân ve kişilerini eserlerine yansıtır. Bu bağlamda insan hemen her zaman söz konusu insana ve topluma dair estetik kaygılarla anlam arayışı içerisinde var olmuş, kendisini ifade etmeye çalışmıştır (Anar ve Özbay, 2013: 2).

Edebiyatın da sosyolojinin de yöneldiği, ele aldığı temel konu *insandır*. Her ikisi de insanın sosyal dünyasıyla olan ilişkisini konu edinir. İnsanın dünya ile olan durumu, algılama biçimi, bunu “*içselleştirme*” ve “*dışsallaştırma*” biçimlerini ele alır. Fakat aralarında bazı farklar vardır; edebiyat dolaylı yoldan bir anlatım tarzını benimserken sosyoloji doğrudan algılama ve çözümler sunmayı amaçlayan bir dil kullanır. Bu da aralarındaki temel fark olarak gösterilebilir. Fakat ele aldıkları konu bakımından ikisinin de birbirine temas eden bir tarafı mevcuttur. Ortak payda insandır. İnsanı ele alarak onun dünya üzerindeki durumunu çözümlenmeye çalışır ve insanı ele alarak onda kendini anlatmaya çalışır.

Edebiyat ve sosyoloji arasındaki disiplinler arası geçiş, edebiyat sosyolojisinin tarihsel gelişimini sunmamızı gerekli kılmaktadır (Ozbay and Anar, 2014: 191). Edebiyata sosyolojik olarak yaklaşan düşünürler belirli bir ayrıma

gitmeden bütün toplumsal kurumları bir bütün olarak ele almıştır. Madame de Stael, (1766-1817) ya da Hippolyte Taine (1828-1891) gibi edebiyat sosyolojisinin zeminini oluşturan bu isimler, adı konmamış; fakat var olan bir disiplinden bahsederek. “Bu zemin ilk olarak Madame de Stael’de kendini gösterir. Madame de Stael edebiyat sosyolojisinin ilk müjdecisi. Edebiyat Hakkında, dinin, ahlâkın, kanunların edebiyat üzerindeki; edebiyatın, din, ahlâk ve kanunlar üzerindeki etkilerini araştırır.” (Meriç, 1998: 434) Cemil Meriç, edebiyat sosyolojisinde önemli ikinci isim olarak Hippolyte Taine’i gösterir.

Taine, tahlille yetinmeyerek eserin terkiibini yapar. Ona göre “çağımızın esas vazifelerinden biri insanı tanımak”tır (Meriç,1998: 437). Jale Parla da Cemil Meriç gibi düşünüp edebiyat sosyolojisi için öncelikli bir isim olan Taine’i önemser. Terry Eagleton da onların bu görüşünü destekler mahiyetteki şu sözleriyle Taine’nin önemini şöyle dile getirir: “Edebiyat eleştirisini bilimsel bir temele oturtmak amaç ve çabasında en iddialı on dokuzuncu yüzyıl sosyoloğu Hippolyte Taine’dir. Taine’nin amacı sosyolojiyi ve toplumsal bir kurum saydığı edebiyatı soyutlamalardan kurtarmaktır. Erdem ve kötülüğü bile kimyasal bir bileşim gibi görmek istiyordu” (Eagleton, 1990: 16). Ayrıca edebiyat sosyolojisinin tarihsel gelişimi hakkında da şunları ekler: “Edebiyat sosyolojisinin tarihi bir uzantısı gibi görünen Marksist Eleştiri, Marx ve Engels’in yazılarında doğrudan eleştiri kuramına ilişkin önermeler çok az olduğundan, tarihi maddecilik kuramını edebiyat incelemesine uygulayarak ilerledi. Gençliğinde yazarlığı deneyecek kadar edebiyata meraklı olan Karl Marx, bilincin yaşamı değil yaşamın bilinci belirlediğini söyleyerek edebiyat yapıtlarının nasıl bir bilincin sonucu olduğu sorusunu gündeme getiriyor ve edebiyat sosyolojisine yeni bir yön veriyordu!” (Eagleton, 1990: 17)

Edebiyat sosyolojisi sadece yukarıda bahsettiğimiz isimle anılmasa da 19. yüzyıl düşünür ve yazarlarının ifadelerinde de yer alır. Edebiyat ve toplum ilişkisini ele alan yazarların birçoğu, edebiyat ve toplum arasındaki karşılıklı etkileşimi vurgularlar. 19. yüzyılın sonlarına doğru konuyla ilgili olarak Wilhelm Dilthey ve daha sonra da Marxist gelenekçiler görüş beyan etmişlerdir. Daha sonra Henri Peyre “Edebi Kuşaklar” adlı eseriyle edebi kuşaklar meselesinin sosyolojik bir anlamı olduğunu ifade eder. Guy Michaud ise 1950’de “Bir Edebiyat Bilimine” giriş kitabında bu gün anladığımız mânâda edebiyat sosyolojisi fikrinin ortaya çıkmasında katkıları vardır (Escarpit, 1992: 13). Son olarak “Edebiyat Sosyolojisi” isimli kitabıyla bu alanın isim babası olarak nitelenebilecek Robert Escarpit önemlidir.

Edebiyatın işlevi konusu da ele alınması gereken bir konudur. Kimileri edebiyatı boş zamanları değerlendirmek amacıyla ortaya konulan bir uğraş olarak ele alırken kimileri de onun belirli bir işlevi olduğunu ve bu işleve yönelik bir amaçsal eylemin olduğunu da belirtir. “Aristoteles’e göre edebiyatın değeri kısmen eğitici olmasından gelir ama bu eğitcilik bilimsel anlamda, yani hayatı, gerçekliği okura göstermek anlamındadır. Söz konusu çağlarda ise edebiyat yalnızca bilimsel değil aynı zamanda erdemli hayatın yol göstericisidir” (Moran, 2002: 38). Her yazarın ya da genel olarak sanatçının sanatın işlevi konusundaki görüşü farklılık gösterebilir. Fakat “birçok estetikçilere göre sanat eserlerinin kendilerine özgü işlevi okurda(dinleyicide, seyircide) estetik yaşantı uyandırmaktır” (Moran, 2012: 309). Bu estetik yaşantı eserler üzerinden gelişerek büyür. İnsanlar böylelikle eserlerdeki yaşantı şeklini kendi yaşamlarıyla özdeşleştirir, benimser ya da en azından yaşamlarında bir yer bulur.

Edebiyat - toplum ilişkisini dil, eser ve yazar bağlamında da ele almak gerekir (Alver, 2006: 11). Çünkü edebi eserin oluşabilmesi için öncelikle bir dilin var olması gerekir. Yazar yazacağı ya da söyleyeceği eserlerini belirli bir dilin sembolleri olan harflerle ifade eder. Bu şekilde iletişim ilk sürecini gerçekleştirmiş olur. Eserini dile ya da yazıya getirirken hareket ettiği ilk nokta olan dil, tamamen toplumsal niteliği olan bir kavramdır. Dilin oluşabilmesi için uzun bir süreç gerekmektedir. Bu anlamda dil, bir toplumun hafızasıdır. Çünkü o dildeki kelimelerin anlamı hatta hayali o dilin geçirdiği süreçleri, durumları, etkileşimlerin göstergesidir. Yazarın konuşacağı bir dilin olması o dili konuşanlarla etkileşime dolayısıyla iletişime geçeceğinin göstergesidir. Çünkü yazar eserini en çok yazdığı dili bilen kişilere yazmıştır. O eserin iletişime geçeceği ilk kişiler de yine yazarın eserinde kullandığı dili bilen kişilerdir.

Söz konusu edebiyat-toplum ilişkisi konusunda ele alınması gereken bir diğer unsur eserdir. Yazar eserinde istediği konuyu istediği şekilde aktarabilir. Bu, onun seçimidir hatta “yazar, eserinde gerek hayatın değil düşlediği hayatın, ortamın, yok-ülkenin, yok-ilişkilerin hikâyesini anlatabilir; içine yaşadığı toplumsal gerçekliği olduğu gibi aktarmayabilir, bu gerçekliği dönüştürüyor yahut bozuyor da olabilir. Ne ki, son tahlilde yapıp etmelerinde sosyal ortam ve kendi bireysel gözlem alanı/düşsel dünyasını bir arkaplân olarak kullanmak, yani örnekliliğini buradan(toplumsal ortam) almak durumundadır”(Alver, 2006: 13). Düşünsel zeminini, hayal gücünü, eserde

kullanacağı materyalleri toplumdaki yazarın bu yüzden toplumdışı olduğu ve yazacağı eserin de toplumsaldan uzak olacağı bu yüzden düşünülemez. Eserin toplumdaki bağımsız olamayacağını ifade ederken aynı şekilde yazarın da toplumdaki bağımsız olamayacağını bu çıkarımla elde edebiliriz. Çünkü yazar anlattığı ya da yaşadığı toplumun bir üyesidir. Kimi zaman kendini soyutlasa da ya da o toplumdaki kendini uzak görse de *-kulesine çekilse de-* toplumun bir parçasıdır, bir üyesidir.

EDEBİYAT VE SOSYOLOJİK İMKÂN

Edebiyat, dilden oluştuğu için Saussure'ün "*dil toplumsal bir olgudur*" (Rıfat, 1983: 18) cümlesi edebiyatla sosyolojinin, sosyolojiyle edebiyatın birbirleriyle bağlantılı olduğunu kanıtlar niteliktedir. Sosyolojik çıkarımlardan uzak bir edebiyat düşünülemez. Escarpit de Saussure'ün düşüncesine uygun hareket eder ve şu önemli soruyu sorar: "*Kitap hangi sınırlar içinde geçerlidir?*" (Escarpit, 1992: 74) Bu sınırı belirleyen en önemli unsur, şüphesiz kitabın yazıldığı dil ve anlam dünyasıdır.

Edebiyat eseri, konu, teknik ve biçim açısından farklılıklar gösterse de "estetik" gayesinin bulunması, onun muhatabını doğrudan doğruya insana yöneltmesine imkân sağlar. İnsanla ilgili olan her şey, sosyolojinin inceleme alanında olduğundan edebiyat eseri de bu inceleme alanına dâhil edilebilir. İnsanı konu alıp insanın toplumdaki yerini, yaşadığı çevrenin çözümlemesinin yapılması ise sosyolojinin ilgi alanındadır. Yazılan eserlerdeki bu iç içe geçmişlik yeni alt dalların oluşmasına imkân sağlamıştır. Bu imkân edebiyat sosyolojisi disiplini ortaya çıkarmıştır.

Edebiyat; tarih içerisindeki duruşuyla diğer bilim dallarıyla olan ilişkisi bakımından kendi alanını genişletmiştir. Bazı bilimler diğer bilimlerle direkt olarak etkilenip faydalanırken bu ilişki sonucunda alt kolların oluşmasını sağlamıştır. İşte edebiyat sosyolojisi de böyle bir temas sonucunda oluşan bir alt bilim dalıdır. Dil, okuma, yazma, yayın gibi süreçler edebiyat özelinde toplumsal ilişkilerin oluşmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla edebiyat kendi özelinde iletişim ve ilişkiler ağı oluşturmada, bu yönüyle de toplumsal alana dâhil olmaktadır. Sosyoloji, edebiyatın bu yönünü dikkate alarak onu toplum analizinde öne çıkarabilir (Alver, 2007: 11).

Dilin toplumdaki koparılamayacağı gerçeği toplumu de ele alma durumunu kendisiyle birlikte getirmiştir. Edebiyat eserleri üretildiği toplumdaki sökülüp ayrı bir ortamda ele alınıp tam anlamıyla yorumlanamaz. Bir edebiyat eserinin anlam kazandığı en iyi ortam üretildiği ortamdır. Çeviri eserlerin başka bir dile aynıymış gibi yansıtılamaması bu gerçeğin bir ispatıdır. Yazarın eserinde anlattığı herhangi bir nesne ya da imge onun yaşadığı toplumda gözlemleri sonucu elde ettiği şeylerdir. Örneğin yazar bir çeşmeden bahsediyorsa o çeşme yaşadığı coğrafyanın çeşmesidir, isterse bunu hayallerinde zenginleştirip öyle sunsun. İnsanın görmediği bir şeyin hayalini kurması pek mümkün değildir.

Edebiyatın direkt olarak toplumla bir bağı vardır. Eserler bir toplum için ortaya konulur. Ortaya bir eser konulmuşsa bu sadece bir kişi için değil kitleler için, bir okur kitlesi için yazılmıştır. Eserlerin toplumdaki habersiz olan bir yazar tarafından ortaya konulmasının ve yazarın toplumdaki yalıtılmış bir ortamda büyüyüp kendini geliştirmesinin imkânı yoktur. Çünkü insan sosyal bir varlıktır ve sürekli etrafıyla etkileşim içinde olması beklenir.

Ele aldığı konuları ispat etmeye çabalayan edebiyat ve sosyoloji birbiriyle temas ederek, kimi zaman da birbirlerinin sınırlarını ihlal ederek genişlerler. Fakat iki farklı alanın sınırları belli olmalıdır. Özellikle iki alanın sınırları bütünleşerek ortaya çıkan edebiyat sosyolojisi ne edebiyatı yüceltmeli ne de sosyolojiyi aşağılamalıdır. Edebiyat sosyolojisi, edebiyat olgusunun özgüllüğüne saygı göstermelidir. Meslekten olan birisi için kazançlı bir iş, ama kendine özgü görevleri içinde geleneksel edebiyat bilimine de -tarihsel ya da eleştirel- yardım ederken, okuyucu için de kazançlı bir iş olmalıdır. Bu uğraşlar dolaylı olarak kendisindedir, ama rolü yalnız toplum düzeyinde bunları tasarlamaktır (Escarpit, 1992: 17). Edebiyat sosyolojisi edebiyatı incelerken ona bir tenkitçi gözüyle değil, eserde işlenen ve işine yarayan konulara ve kavramlara eğilerek işini yapmalıdır. Çünkü edebiyatçının yaptığı denize bir şişe içinde mektup bırakmaktır. O şişenin nereye gideceğini bilmeden. Edebiyatı uğraşı alanı seçen sosyolog da işte tam buradan yakalar edebiyatı ve o şişenin nereye vardığını göstermeye çalışır.

Bir kitabın ne olduğunu bilmek, önce onun nasıl okunmuş olduğunu bilmektir (Escarpit, 1992: 114). Kitabın iletişim geçmesi için öncelikle onun basılması ardından da okuyuculara ulaşması lazımdır. Son eylem artık kitabın iletişime geçtiğinin göstergesidir. Bu da ancak ve ancak kitabın okunmasıyla mümkündür. Bir kitap okunduğu derecede

iletişimini sağlayabilir. Bu iletişim sonucunda da “kendinde olanı” başkasına verebilir. Bir yapıtın özerk ve özgür bir olay olarak bir yaratma olarak gerçekte var olması için kendi yaratıcısından ayrılması ve insanlar arasında kendi yazgısını izlemesi gerekir (Escarpit, 1992: 60). Bu şekilde eser hem iletişime geçmiş olur hem de kendi var olma mücadelesini kazanma çabasını elde eder.

Edebiyat ve sosyoloji ilişkisini irdelemek bir bakıma edebiyat-toplum ilişkisini irdelemektir. Sosyolojinin temel alanı toplum olduğu için toplumu oluşturan kültürel unsurların da incelenmesi gerekir. Sanat ve bilimin kol kola yürüdüğü apaçık bir gerçekliktir. Sanatın bilimden bağımsız olamayacağı, bilimin de sanattan bağımsız olamayacağı gerçeğine ulaştırır bizi. Tarihsel süreç içerisinde bilimin gelişmesi ile sanatın gelişmesi doğru orantılı olmuştur.

Her ne kadar edebiyat alanı kurmaca bir dünyanın yansıması olsa da onun toplumdaki yansıyan bir acıyı, bir duygulanımı, bir çözümlemeyi sunduğu da aşikârdır. Edebiyat, özellikle bir kolektif kimlik tesis etme, toplumsal bilinç durumu belirleme, cemaatsel birlik sağlama, ulusal, dinsel ve ideolojik anlam haritaları örme bağlamında kendine yer açmaktadır (Alver, 2006: 17). Edebiyatın bu önemi onu farklı bilim dallarıyla çözümleme gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Edebiyat sosyolojisi de bu amaçla kurulan bir bilim dalıdır.

Edebiyatın işlevi bir sorunsalla ortaya çıkmaktadır. Bu da acaba edebiyat, sadece düşünce, duygu, arzu, acı, hüznün vb. hususları estetik kalıp ve edebî yapıya dayalı olarak dile getirme işleviyle yahut haz alma ile mi eşitlenir; yoksa edebiyatın bunların dışında anılması gereken başka işlevleri de var mıdır? (Alver, 2006: 16) Edebiyat sosyolojisi buradan kendine bir referans alıp kendini kurma yoluna gider. Edebiyat, tarihsel-sosyolojik sorunlara çözümçül bir biçimde yaklaşmaz buna “nasıl olduğu” konusunda bir bakışla yaklaşır. Edebiyatçı, olaylara bir bilim adamı yöntemiyle yaklaşmaz zaten öyle yaklaşması da beklenemez. O sadece bir öneri, bir açıklama ya da bir bakışla durumlara, olaylara katkıda bulunur.

Edebiyatın sosyolojik imkânı tartışması ayna kavramını merkezine alır. Yazar eseriyle dünyayı resmeder, ele aldığı tüm olgu ve durumlar okuyucuya bir ayna tutar. Ayna yansıtma yapmaktadır; norm, tutum, davranış, gelenek ve görüngüleri yansıtılmaktadır (Alver, 2006: 18). Edebiyatçının da sosyologun da temel ilgisi ortak paydada insandır. Ele aldıkları konular bakımından insana katkı sunan bu iki yönelim, insana yaşadığı dünyanın anlamını farklı biçimde sunma çabasındadırlar. İkisi de dünya üzerinde kendilerine dayanak noktası seçtiği konular dâhilinde söz söyleme, ifade etme, açıklama amacı güderler. Bu yüzden edebiyatın sosyolojik imkânı bir birlikteliği, bir iç içe geçişi sağlamakta ve bu iki yönelimle insana daha geniş açıdan bakmayı niyet edip bu amaçla çalışmayı sağlamaktadır.

Ayna ve Yansıtma

“Sanatçı, işi Tanrı'nın yaratışını taklide yeltenme cinsinden bir iş olmakla birlikte, O'nun gibi yoktan var edici değildir elbet. Onun işi, yaratıştan bir yaratış çıkarmak, varlıklardan yeni bir varlık, var olanlardan yeni bir var olan üretmektir.” (Karakoç, 2007: 13)

Doğadaki seslerin taklidiyle oluşan müzik, doğadaki nesnelerin taklidiyle oluşan resim bize yansıtmanın sanat üzerindeki etkisini açık bir biçimde özetlemektedir. İnsan kendi dünyasını daha yaşanılır kılmak için çeşitli eylemlerde bulunmuştur. Bu eylemlerden biri de sanattır. Sanatın doğadan esinlenerek oluşturulma serüveni sanatçının bakış açısına, hayat görüşüne göre değişmektedir. Peki, sanat nedir? Bir tanıma ihtiyaç duyarsak bu kavramı nasıl açıklarız? “Sanat nedir?” sorusuna verilen ilk cevap (hiç değilse Batı’da) sanatı bir yansıtma, benzetme ya da taklit olarak görme eğilimindeydi. Sanat eserlerinde gördüğümüz, doğadır, insandır, hayattır ve sanatçı eserinde bize bunları yansıtır; sanki bir ayna tutar dünyaya (Moran, 2002: 17). Ayna ile doğayı izleme bir nevi hakikati görme isteği insanda sürekli aranan, istenilen bir durumdur. Sanatçı yaşadığı evreni anlamlandırabilmek için eserlere yönelir. Ortaya koyduğu her eser için “bu eser onun hakikati arama telaşdır” denilebilir. Çünkü sanatçı taklit ile koyulduğu yolda ayrıca bu taklidin başkaları tarafından da yapılmamış olmasını amaçlar. Bu da özgünlüktür, biricikliktir. Lukacs’a göre de sanat bir yansıtmadır ve yansıtma yöntemleri başlıca ikiye ayrılır: Gerçekçilik ve doğalcılık. Bunlardan birincisi sosyal gerçekliği yansıtabilir, ikincisi yansıtamaz (Moran, 2002: 55).

Sanatçı doğaya ayna tutarken eserine yansıttığı tamamen doğa değildir. Bu taklit sanatçının düşüncesine göre yorumlanarak esere aktarılır. Sanatı bir yansıtma olarak görmek yüzyıllar boyu devam etmiş ve zamanımıza kadar gelmiş bir kuramdır. Bu görüşü savunanların sık sık başvurduğu ‘ayna’ benzetmesi de düşüncelerine ışık tutan

açıklayıcı bir benzetmedir (Moran, 2002: 17). “Ayna” kavramı bu yüzden sanatçının doğayı sanatta belirtmek için kullandığı önemli bir kavramdır. Sanatın gerçeklikle ilgisi bu kavramla daha belirginlik kazanır. Sanat ile gerçeklik arasında daima bir ilişki bulmakta ısrar edilmesine şaşmamak gerekir, çünkü ne de olsa sanatla insan, doğa ve hayat arasında sıkı bağlar vardır. Gelgelim nasıl bir gerçekliği yansıtır sanatçı? Gerçeklik nedir? Bu sorulara verilen cevaplar farklıdır. Yansıtılan gerçeklik kavramı yazar, düşünür ya da estetikçiler için başka başka anlamlar taşımıştır elbet. Bundan ötürü bu öğretiyi açıklamak bir bakıma gerçeklik kavramına verilen anlamları belirtmektir (Moran, 2002: 19). Gerçekçiliğin yazar, sanatçı ve düşünür için farklı anlamlar taşıması bu kavramın geniş biçimde tanımına ulaştırır bizi. Uğraşı alanı farklı kişilerin gerçekçiliğe bakış açısı yansıtmak istedikleri içerik ve kullandıkları malzeme ile alakalıdır. Yazar amacını kelimelerle, ressam çizgi ve renklerle, müzisyen notalarla gerçekleştirir. Her halükarda ‘gerçekliği yansıtma’ üç görüşle karşımıza çıkar: Birincisi sanatın görüngüyü olduğu gibi (yüzey gerçekliği) yansıttığı düşüncesidir. İkincisi genel’i(tümeli) ya da özü yansıttığını söyler. Nihayet sonuncusu da sanatın ideal olanı yansıttığına inanır. Ama ortaya atılan yansıtma kuramlarını iki döneme ayırmak doğru olur, çünkü on sekizinci yüzyılın ortalarına kadar ileri sürülenler aynı geleneğin çizgisi üzerine yerleştirilebilir ve daha çok Aristoteles’in çeşitli yorumları olarak ele alınabilir (Moran, 2002: 19).

Sanat, özü arama telaşı, taklitten yola çıkarak kendi ifade biçimini geliştirme yoludur. Sanatın özden ayrı düşünülemediği gerçeği, insanın bu dünya üzerinde kalıcı eserler bırakmasının nedenidir. Sanatçı, gördüğü gerçekçiliği doğadan çıkartıp ona kendi anlam rengini verir. Bu yüzden sanat görüngüden tümel olan özü çıkartmaya çalışır.

Platon, sanatçının tek-olanı yansıttığını dolayısıyla okura gerçeklik(hayat) hakkında bilgi veremeyeceğini ve zaten şaire özgü bir bilgi alanı olmadığını iddia etmişti. Aristoteles, şairin (yazarın) hayatının, insan yaşantısının anlamını bildiğini söylemek istiyor. Bu görüşte, söz konusu olan insan psikolojisidir. Onun için sanatçı, Platon’un sandığı gibi bizi gerçeklikten uzaklaştıran, sahte bilgiler sunan bir adam değil bize hayatı açıklayan bir adamdır (Moran, 2002: 30). Sanatçı, doğanın gücü karşısında insan kalma eylemidir. Onda özgün desenler kendini arayan adamın halidir. Sanat eseri gerçekliği yansıtırken tümelleri yansıttığı için hayatı ve insan tabiatını açıklayıcı bir rol oynar. Sanatın, bilgisel bir yönü vardır (Moran, 2002: 71). İnsana insanı anlatır. İnsanın neler düşünebileceğinin bir yansımasıdır, eserdeki estetiğin, düşüncenin, biçiminin göstergesidir. Peki, yansıtma sadece olanı olduğu gibi esere işlemek midir? Bunun cevabı da iki düşünce ve tartışmada açıklanır: 1) Sanat genel-tabiatın yansıtılmasıdır. 2) Sanat idealleştirilmiş tabiatın yansıtılmasıdır. Her iki kurama göre de sanat yansıtmadır, fakat yansıtılan gerçeklik aynı değildir (Moran, 2002: 31).

Yansıtma kuramı sanat akımları tarafından farklı bir biçimde değerlendirilmiş ve her sanat akımı bu yansıtma kuramını ele alırken kendi anlayışına göre tanımlar, çıkarımlar yapmıştır.. Örneğin romantikler yansıtmayı ele alırken günlük gerçeklerden uzak, idealleştirilmiş konularının aksine, gerçekçi bir yazar gibi çağdaş toplumu konu edinerek eserinde kendi gözlemlerine dayanarak yansıtıyordu. Onlara göre bu anlayış masalvari olan, uzak diyarların çekiciliğinden medet uman, alegoriye, sembolizme başvuran bir akım değildi (Moran, 2002: 40). Bu yüzden sanatçı toplumu gözlemleyebildiği derecede ayrıntılı eserler ortaya koyar ve bu eserleriyle topluma ışık tutar.

İdeolojik Yansıtma

Bir düşüncenin, bir anlamın okuyuculara eserler üzerinden yansıtılması, yazarın tamamen ideolojisine uygun bir yaşantı tarzıyla açıklanabilir. İdeoloji sadece siyasi bir düşünceye sahip olarak anlaşılmalı, o bir dünya görüşü, hayat tarzı, varoluşsal bir mesele de olabilir. Buna en güzel örnek, Dostoyevski’nin eserleridir. O, eserlerini yazarken savunduğu dünya görüşünü eserlerinde yoğun biçimde işlemiştir. “Dostoyevski, kendi ideolojik duruşunun bir sonucu olarak insanı sınıflı ve maddi bir dünyanın kölesi haline getiren kapitalizmi eleştirmekten geri durmaz. Tüm eserlerinde ‘biçim açısından olduğu kadar, içerik açısından da, insanın, insan ilişkilerinin, tüm insani değerlerin kapitalizm koşulları altında şekleştirilmesine karşı’ bir mücadele sürdürülmektedir.” (Aktaş, 2012: 66)

Aynı şekilde Necip Fazıl’ın Kaldırımlar şiiri, Nazım Hikmet’in hapisane ve hasret temalı şiirleri belirli bir ideoloji çerçevesinde anlaşılıp anlamlandırılan şiirlerdir. Eserlerin ideolojik olması eserin sanatsal açıdan düşük bir seviyede olduğu anlamı çıkartılmaması gerekir, ideolojisi olan eserlerin de belirli bir sanatsal değeri vardır.

Her eser, belirli bir ideoloji temelinde sahiptir. Sanatçı kendi ideolojisini eserlerine işleyerek anlatır. Bu yüzden “*sanat eserinin ideolojiden yoksun olması demek, bir anlamda hayatın da ideolojiden ve anlamdan yoksun olması demektir. Bu tersine bir ifadeyle de hayatın da estetikten yoksun olması anlamına gelmektedir. Çünkü sanat eseri, hayatın bir ifadesi olarak, estetik kadar fikrin de dile getirilmesi, ya da fikrin estetik bir biçimde dile ifadesidir*” (Aktaş, 2012: 61). Sanat, bir düşünce, daha doğrusu bir rahatsızlığın ürünü olarak ortaya çıkar. Berna Moran’ın ifadesiyle “*Sanat bir üretdir.*” (Moran, 2002: 67) Bu düşünceden yola çıkarak şu görüşe ulaşmamız mümkündür: Sanatçının yaptığı iş, yoktan bir şey yaratmak değil bir takım hazır malzemeyi alarak bunları işlemek ve bir ürün meydana getirmektir. Sanatçının malzemesi içinde mitoslar, daha önce yazılmış eserler, değerler, formlar ve özellikle ideoloji vardır. İdeoloji ile gerçeklik arasındaki ilişki bu kuramın temel direğini oluşturur (Moran, 2002: 67). Bu yüzden sanat eserinin ideolojiden yoksun olması düşünülemez. Hayatı, mümkün mertebeye eserlerinde işleyen sanatçı “*bakmak ile görmenin*” o ayrıntı niteliğine tabi olarak düşünce biçimini eserlerine yansıtır.

Yazarın toplumsal ideolojisini yansıtmaması, kendi ideolojisini işlemesi, kendi doğrularının olması gördüğü, inandığı bir meselesi olduğu gerçekliğine ulaştırır bizi. İdeoloji ile edebiyatın ilişkisinin temel savı toplumun çatışan güçleriyle, ideolojisiyle toplumsal gerçekliği ayrıntısıyla ortaya koymaktır (Moran: 2002: 65). Bazı sosyal bilimcilere göre edebi eser bütünüyle bir ideolojidir. Bunların başında Marksist düşünür Louis Pierre Althusser (1918-1990) gelir. Althusser’e göre gerçek edebiyat ideolojiyi hammadde olarak kullanan, onu kendine özgü yollardan işleyip dönüştürerek yeni ürün veren bir pratiktir. Edebiyatı yansıtıcı bir ayna olarak görmek yanlıştır; edebiyat bir üretdir ve ürettiği şey de, “dönüştürülmüş”, “görünürlük” kazanmış ve dolayısıyla kendini ele vermiş ideolojidir (Moran, 2002: 66). Edebiyat, sanatçıya/yazara temel düşüncesini aktarmak için büyük imkânlar sunar. Kelimelerle ördüğü eserini genişletmek için betimlemeler, tanımlamalar, tahliller, anlatılar sunarak düşüncesini farklı biçimlerde sunmak için olanak sağlar. Yazar neyi anlatmak istiyorsa onu kendi düşüncesine uygun bir hale getirerek metin içinde yoğurur. Bu yüzden her edebi, eser bir ideoloji içerir. Edebi eserdeki ideoloji kendi fikrini empoze etmek, okurları kendi düşüncesine çağırarak, onları bu düşüncenin doğruluğuna inandırmaktır. Bu gün hegemonya her ne kadar yoğun biçimde iletişim araçları üzerinden kendine bir alan açıyorsa da asıl çıktığı nokta, kültürel eserler üzerindedir. Bu yüzden ideoloji her şeye bulaşan “büyülü” bir üretdir ve bu sadece egemenler tarafından sürdürülen bir hegemonya mücadelesi açısından değil kendi durumlarını meşrulaştırmaya ve açıklamaya çalışan madunlar tarafından da mevcut duruma razılığın zihniyetini oluşturmak için yapılan bir üretdir (Aktaş, 2012:157).

Her edebi eser bir niyetle yazılır. Bu niyette baskın olan tutum, eserin ana durumunu belirler. Eser bir ideolojiyi yaymaya veya bir gerçekliği, acıyı, zulmü, iktidarı ya da zorbalığı gizlemeye, dahası aklamaya da çalışabilir. Kimi de tersinden yapar bunu, salt gerçeklik için akıl almaz çirkinliğe vardırırlar anlatımını. Ama bunu bazen oldukça rafine bir biçimde yapar bazen düpedüz ideolojik bir manifesto apaçıklığıyla (Aktaş, 2012: 157). Salt bir ideoloji veya salt bir acıyı dillendirmek için yazılan eserlerin sanat bakımından nasıl olduğu tartışılabilir bir tutumdur. İdeoloji, esere işlenebilir, fakat sadece bir ideoloji yaymak için yazılan eserlerin sanatsal yönden zayıf olacağı durumu gözlerden kaçmamalıdır. Çünkü hayatın bütünlüğü, biraradlığı büyük bir zenginlik sunar. Yazar da bu zenginliği dile getirirken bakışını sadece bir yönde tutması, onu edebi eserin sanatsal yönünden uzaklaştıracaktır. Çünkü salt ideolojiyi yaymak için yazılan eserler bir edebi eserden çok bir manifesto olma tehlikesine düşebilir (Aktaş, 2012: 157). Başta söylediğimiz gibi edebi eser, ideolojiden ayrı olarak düşünülemez. Eğer eser, salt ideoloji amacıyla yazılmışsa sanattan uzaklaşılır. Fakat metni kurgularken onu ideolojiden uzak tutmak eseri yapay bir yola sokar.

Edebi bir metnin ideolojiden uzaklaştırmaya çalışmak kadar tersi bir durum da meseleyi doğallıktan uzaklaştırır ve anlatı bu yüzden hayatın dışına sürüklenir. Nitekim çoğumuzun dokunaklı ya da dramatik öykülerin anlatıcıları olarak gördüğümüz Shakespeare veya Balzac’ın eserleri, Marx’ın en önemli başvuru metinleridir. Yine Tolstoy veya Dostoyevski için de rahatlıkla aynı şeyler söylenebilir. Çünkü edebiyat adamları toplumun en iyi gözlemcileridir. Onların önemli özellikleri ise belli çarpıtmalardan uzak durabilmeleridir. Bu çarpıtmalar ise ideolojik bir gerçeklik için de yapılabilir. Nitekim Marx, dönemlerine ilişkin başvurularında, (ideolojik yakınlık açısından) beklenebileceği üzere “gerçekçi”leri değil burjuva edebiyatçıları olarak bilinen Balzac’ı ve Shakespeare’i tercih etmiştir” (Aktaş, 2012: 160). Eserin ortaya konma sürecinde kendi doğal seyrini gerçekleştirebilmesi için ısrarla bir şeyin olması veya olmaması onu sanatsal yönden, doğallıktan uzaklaştıracaktır. Ancak bu dengeyi tutturabilen yazarlar kaliteli ve güzel eserler verebilir.

MUSTAFA KUTLU HİKÂYECİLİĞİ VE UZUN HİKÂYE

Edebiyat sosyolojisi bağlamında Uzun Hikâye’yi ortaya çıkaran unsurlar, yazarın topluma yakın ve dinamik duruşu önceki eserlerinin de incelenmesini zaruri kılmaktadır. Yazar hakkında ortaya çıkan portre, en az Uzun Hikâye kadar uzun bir anlatıma ve değerlendirme gerektirmektedir. Ancak bu çalışmanın sınırları çerçevesinde genel bir Mustafa Kutlu resmi de görmezden gelinmeyerek, Kutlu’nun Uzun Hikâye’inde görülen yansımalar ve anlamların beraberinde onun Türk Hikâyeciliğindeki yeri de aktarılmaya çalışılacaktır.

Mustafa Kutlu Türk Edebiyatında önemli bir yere sahip yazarlarımızdandır. Her ne kadar öykü dalında ismi önlerde görünse de bu eksik bir değerlendirme olacaktır. Çünkü Kutlu, öykü yazarken kendini gündem dışında bırakmamıştır. Bu durum onu edebiyatın tüm dallarında sözü dinlenen bir usta olarak yer edinmesini sağlamıştır. Şiirden hikâyeye ve denemeye kadar birçok alanda Mustafa Kutlu’nun etkisi konuşulabilir. Fakat en çok öyküdeki ustalığı ön plandadır. Öykü türünün Türkiye’deki en güzel örneklerini sunan ve bunu artık gelenekselleştirdiği “*her seneye bir öykü kitabı*” yürüyüşüyle adından sıkça söz ettiren bir yazar olmuştur. Onun hikâyeciliği üzerine çokça yazı ve araştırmalar yapılmış fakat sosyoloji bağlamında incelenip edebiyat sosyolojisi alanında irdelenmesinin yeni bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

Uzun Hikâye içinde barındırdığı anlamlar bakımından bir dönemin şahididir. Satır aralarında aktarılan kimi olay ve durumlar yaşanan coğrafyada olmuş ve olacak olan olayların göstergesi niteliğindedir. Yazar, dönemin konjonktürel havasını karakterler üzerinden işleyerek yansıtmıştır. Bir istasyonda başlayıp yine bir istasyonda biten hikâye, isminden de anlaşılacağı gibi uzun bir hikâyedir. Kitap Mustafa Kutlu’nun tüm hikâyelerinde denediği anlatım tekniklerinin bir karışımı durumundadır. Uzun Hikâye’nin yerini ve durumu belirlemek açısından Mustafa Kutlu hikâyelerini genel olarak kategorize edecek olursak (Tonga, 2007: 471-484):

68

“1.Dönem(1968 – 1979): Ortadaki Adam ve Gönül İşi bu dönemin ürünleridir. Bu dönemde, yazarın Sait Faik ve Sabahattin Ali tesirinde olduğu gözlemlenir. Yazar, bu döneme ait hikâyelerini tekrar yayımlamamıştır.

2.Dönem(1979-1995): Yazarın Klasik Şark üslûbundan hareket ederek kendi hikâye tarzını bulduğu ve hikâyelerinde “sosyal değişme” hadisesini bütün yönleriyle işlediği dönemdir. Yokuşa Akan Sular, Yoksulluk İçimizde, Ya Tahammül Ya Sefer, Bu Böyledir ve Sır bu dönemin ürünleri olarak değerlendirilebilir.

3.Dönem(1979- 2000): Yazarın hikâyecilik serüveninde bir nev’i ara dönem olarak nitelendirilebilecek bu dönemde kaleme alınan eserler Hüzün ve Tesadüf ile Arka Kapak Yazıları’dır. Yazarın bu iki eserinde, çoğu hikâye olmakla birlikte deneme kutbuna yaklaşan bazı metinleri de neşrettiği görülür.

4.Dönem(2000-2007): Kültür değişmesi olgusu arka plana itilmekle birlikte sosyal zeminden kopulmaksızın, bireylerin içlerinde olup bitenlerin aksettirildiği, çocukluk, aşk, çevre, köy-kasaba-varoş hayatı... gibi mevzuların daha çok nostaljik bir tarzla işlendiği dönemdir. Bu dönemde yazar, hikâyelerini genel olarak uzun hikâye formunda kaleme almıştır. Uzun Hikâye, Beyhude Ömrüm, Tufandan Önce, Mavi Kuş, Rüzgârlı Pazar, Chef, Menekşeli Mektup, Kapıları Açmak bu dönemin ürünleridir.”

Necati Tonga’nın dediği gibi Uzun Hikâye ve aynı dönemde yazılan diğer hikâyelerin ortaya çıktığı durum “*sosyal zeminden kopulmaksızın, bireylerin içlerinde olup bitenlerin aksettirildiği, çocukluk, aşk, çevre, köy-kasaba-varoş hayatı...*”(Tonga, 2008: 436) olarak gözüktür. Uzun Hikâye’nin anlamlandırılabilmesi için dönemin havasının ve kişilerin hangi sosyal zeminden çıkıp ortaya konulduğuna bakılması gerekir. Mustafa Kutlu hikâyeciliğini inceleyen Ercan Yıldırım, Kutlu’nun hikâyeciliğinin konuşulabilmesi için “*tasavvuf kültüründeki argümanlar ve simgecilik ile postmodern kuramdaki simgecilik anlayışını bir arada düşünmesi gerekmektedir*”(Yıldırım, 2007: 7) diyerek Kutlu’nun kullandığı argümanlar ve anlamlar için bir yol haritası sunmuştur. Belirli imgelerin yoğun biçimde kullanılması Kutlu hikâyeciliğinde gözlemlenen durumlardandır. Göç, kır, kent, gecekondu, yoksulluk, aidiyet, yabancılaşma gibi sosyolojik olarak da ele alınabilecek kavramların kullanımını hikâyelerinin hemen hemen hepsinde

gözlemleyebiliriz. Mekân olarak kır-şehir-kasaba hayatlarını aksettiren Kutlu, zamanın getirdiği düşünce akımlarını ve moderniteyi karakterleri üzerinden yansıtmıştır.

Hakikati yitirme–arama–korumaya çalışma ekseninde dünya galesini özdeki iyiye/doğruya ulaştırmaya çalışan ve şifahi kültürümüzde yer edinen o duru anlatımı gözlemlediğimiz Mustafa Kutlu hikâyeleri, yazmaktan çok anlatıma yatkın olması hasebiyle geleneksele bağlı fakat modern akımlardan da ayrı olarak düşünülemez. Türkiye'nin 1960'lardan bu güne kadar sürede geçirdiği sosyal-siyasal-ekonomik değişimin izlerini satır aralarından gözlemlediğimiz Kutlu hikâyeciliği, yazıldığı döneme ilişkin veriler sunmaktadır. Yanlış ya da eksik modernlik algısı ve geç modernlik kavramıyla açıklanabilecek sosyo-ekonomik zemin, hikâyelerde yansıtılan düşünce ve tutumları da etkilemiştir. Özellikle Batı düşüncesindeki doğa ve Tanrı algısının dönüştürülmesi, teknolojik ilerlemeyle birlikte üretilen yeni değerler, ahlâki ve toplumsal enstrümanlar Türkiye'ye geç ulaşmış; ancak beklenen tahribatı siyasal, düşünsel dönüşüm süreci, gelenek-modernlik ayrımı, insanlardaki dejenere olan hassasiyet noktaları Kutlu'nun hikâyelerinde yer bulmuştur (Yıldırım, 2007: 14).

Uzun Hikâye'deki Anlamlar ve İdeolojik Yansımalar

Yolculuk temasının yoğun biçimde hissedildiği Uzun Hikâye bir arayışın ve aidiyetin sorgulanmasıdır. Nereye ve kime ait olduğunu arayan insan; “doğduğu yere mi, doğduğu yere mi aittir?” sorusunu bize düşündüren ve konar-göçerliğin insan psikolojisi üzerindeki etkilerini irdeleyen bir eser olarak karşımızda durmaktadır. Naif bir anlatımla sunulan hikâye, kimi zaman destanlaşarak ve vurgusunu haksızlığa karşı koyarak belirten ve bu şekilde sesini yükselten bir eserdir.

Ait olma, aidiyet. Her gittikleri yerde problem yaşadıkları için mekâna dâhil ol(a)mayan, yersiz yurtsuz bir hayat yaşayan hikâye kişilerinin en büyük sıkıntısı aidiyet problemidir. Dolayısıyla, hikâyenin önem arz ettiği temel nokta da hem mekân hem de yaşam konusunda bireyin kuracağı/oluşturacağı bir dünya sorunsalıdır. Belirlenmiş, sabitlenmiş hayatlar karşısında oluşturulamayan verili dünya ve yaşam şartlarına eklenmiş insanların önyargılarına mahkûm edilen hayatların odağındaki Uzun Hikâye, dünyada ait olduğu yeri arayan, ancak kaderinin de oradan oraya sürüklemediği insanları anlatmaktadır. Dünya içinde de olsa ait olmanın, belli değerlerle mensubiyet bağı kurmanın ve mekân içerisinde yaşayarak, varoluş şartlarını oluşturmanın hikâyesidir Uzun Hikâye (Yıldırım, 2007: 20).

Eser, insanların firkalara ayrılarak, her davranışlarına ideolojik bir gönderme yapıldığı, düşüncelerin hayat felsefelerini etkilediği bir dönemde, haksızlığa tahammülü olmayan fakat sade bir hayat yaşamak isteyen Ali Bey'in, eşinin ve oğlunun hayat hikâyesini anlatan, biyografik yönü ağır basan bir eser olarak karşımızda durmaktadır. Haksızlıklara karşı durması, eşitlikten yana olması Ali Bey'i daha sonra “Sosyalist Ali” olarak karşımıza çıkartmaktadır. Eser, anlatıcının yani Mustafa Kutlu'nun ile babasının başından geçen olayları, sürekli mekân değiştirme şeklinde aktarır.

Bulgaristan göçmeni olan Ali Bey, hem öksüz hem de yetim biridir. Dedesinin yanında büyümüştür. Babası ile dedesi buldukları bir fırsatta Türkiye'ye kaçmış, ailenin diğer fertleri ile bağları kopmuştur ve zamanla birbirlerini unutmuşlardır. Göçün en trajik yanlarından biridir bu “bağların kopması” ve “unutmak – unutulmak” ve göç, deyim yerindeyse tam anlamıyla bir *altüst olma*ktır.

Ali Bey, dedesinin ölümünden sonra kendi ayakları üzerinde durmak için hayat ile bir mücadeleye girişmiş, birçok işe girip çıkmıştır. Değişik meslekler denemiş, okuluna devam edememiştir. Eşiyle Eyüp semtindeki bir mahallede tanışmış. Kızın kabadayı takımından ağabeyleri yazlık – kışlık sinema işleten belalı kişilerdir. “Eyüp'te asılacak başka kız mı bulamadın” diyerek Ali Beyi epey döven kızın ağabeyleri kızı da zengin biriyle evlendirmeye çalışmışlar. Bu durumda Ali Bey, kızı kaçırmaktan başka bir çare bulamaz. Yaz mevsiminin en canlı olduğu günlerden birinde Ali Bey, yazlık sinemada izlenen film esnasında sinemayı ateşe verir, yediği dayağın acısını eline geçirdiği mikronla çıkarır. Eşi olacak Münire'yi aldığı gibi Anadolu'ya trenle yolculuğa başlar. Artık bu aşamadan sonra Ali Bey, Münire ile köy köy, kasaba kasaba dolaşmaya başlar. Anlatıcı – ki hikâyede ismini bir türlü öğrenemediğimiz karakterdir – bu dolaşma yüzünden babasının bir işte bir türlü dikiş tutturamadığını belirtirken kendisinin de aynı durumda olduğunu söyleyerek bir özelleştiri yapar.

Anlatıcının babası olan Ali Bey, dürüst ve bu dürüstlük uğruna pire için yorgan yakan düşünceye sahip bir insandır. Tren ile köy köy, kasaba kasaba dolaşan aile artık bir eve kavuşmuştur, Ali Bey, bir okulun kâtipliği görevini elde eder. Çalışırken de etrafına duyarsız kalmaz. Kâtiplik yaptığı okulun boş bahçesini görünce aklına bir bahçe kurma fikri gelir. Bahçe kurma fikri bir nevi göçebelikten yerleşik hayata geçme, kendi alanlarını çizme anlamına gelebilir. Kendi yaşam alanını, dünyasını kurma fikrinin de oluşmasını sağlamıştır. Bahçe kurulduktan sonra asıl sorun baş gösterir. Fikir ortaya atılırken çok sıcak bakmayan okul müdürü bahçe yeşerip meyveler sebzeler boy vermeye başlayınca işi sahiplenir ve bahçeden nemalanarak burayı sadece kendi için kullanmaya başlar. Bahçenin tüm işleriyle Ali ve hademeler ilgilenmesine rağmen bahçeden sadece müdürün nemalanması Ali'nin zoruna gider ve ürünlerin eşit paylaşılması gerektiğini söyler. Bu söz karşısında müdür, “Eşit bölüşelim de ne demek. Yoksa sen sosyalist misin?” der. Ali de, “Sosyalistim var mı diyeceğin?” (Kutlu, 2012: 20) cevabını verir. Bundan sonra yayılan bu laf Ali'nin “Sosyalist Ali” olarak anılmasına neden olacaktır. Dönemin konjonktürel havası göz önüne alınacak olursa “sosyalist” kavramının bile dile getirilmesi sıkıntılar yaratır. Fakat Ali, bunun da altında kalmayarak bir gece bütün ürünleri bir arabaya yükler ve başka bir kasabaya geçerek tekrardan göç halini devam ettirir.

Göçebelik sadece bir yerden bir yere taşınmak olarak algılanmamalı bunun psiko-sosyal etkileri de vardır. Uzun Hikâye’de de gözlemlenen göçün psikolojik durumu süreklilik durumunda yılgınlık, hayata bakışta farklılık olarak yansımaktadır. Bu biraz da “dünya-ahiret” ilişkisiyle de açıklanabilir. Bu dünyanın geçiciliği ahiretin ise ebedi yurt olduğu düşüncesi Müslümanlar arasında dünyanın “bir gölgelik yer” olarak belirginleşmesini sağlamıştır. Uzun Hikâye’deki göç olgusu sadece basit bir göç değil, aslında sürekliliği olan bir hareket. Bir nevi şairin dediği gibi “bütün sürgünlüklerim bu sürgünün bir süreği” (Karakoç, 2007: 431). Tıpkı bir sürgün gibi olan bu yer değiştirme eylemi, Uzun Hikâye’nin temelini oluşturmaktadır. Bu da kahramanlarının yalnız göçebe bir hayat değil aynı zamanda bir sürgün gibi yaşadıklarının göstergesidir. Onların sürgünlükleri başkalarınca zorla yapılan değil kahramanların kendilerinin uyguladığı; ama çevrenin tetiklediği sürgünlerdir. Dolayısıyla, Uzun Hikâye’nin kişilerini en çok etkileyen mefhum da kendi sürgünlüklerini/göçebeliklerini kendilerinin mecburiyetten uygulamalarıdır (Yıldırım, 2007: 131). Göçün psiko-sosyal etkileri kahramanlar üzerinden de uzun uzadıya konuşulabilir. Sürekli bir yerden bir yere taşınmak zorunda kalan Ali ve ailesi bir müddet sonra yerleşik düzene geçmeye başlar. Yerleşik düzene geçmesiyle birlikte özel mülkiyet bilinci de gelişir. Kendine ait bir yerlerin olması, sahip olduğu alanın sınırlarının belli olması, bu alanda dilediğini yapabilme düşüncesi, yönetme, emir sahibi olma, dilediğince kullanabilme yetkisi; tüm bunlar özel mülkiyetin getirdiği durumlardır. Kutlu, Ali’nin dükkânıyla birlikte kendilerinin de artık bir yönüyle İbn-i Haldun’un yaklaşımıyla göçebelikten (bedevilikten) hadariliğe (Haldun, 2004) geçme imkânını gözler önüne sererken, Sosyalist Ali’ye mülkiyet bilinci katmıştır (Yıldırım, 2007: 64). “Buraya yerleşiyoruz galiba. Ömrünce mülkiyet hissini tatmamış, bir mekâna bağlanmamış gezginci Ali Bey, ilk kez kendine ait bir çatının gölgesinde; yorgun ama memnun”dur (Yıldırım, 2007: 64). “Göçebelğin, mensubiyetin bağının bir yere ait olamamanın avantajlarını Mustafa Kutlu, Uzun Hikâye’de iyi değerlendiren Ali’nin şahsında iyiden iyiye kalem oynatmaktadır. Gazetede köşesinde partileri ve partileri yerden yere vuran Ali, hepsinin ipliğini pazara çıkarmak için âdeta ant içmiştir. Ancak hiçbir partiye yaslanmadığı, tüm partileri ve mensuplarını karşısına aldığı için başına türlü işler gelecektir. O hiçbir yere ait olmadığı için “diğer” insanlarda tutunamayan meziyetlere, erdemlere sahiptir; “Ama solunan hava, yüzülen su, oturup kalktığın insan, yürüdüğün yol seni değiştirir. O her dem neşeli, hiçbir şey umursamayan, dudağında bir ıslıkla dolaşan adam gitmiş; yerine hırçın ve polemikçi gelmişti” (Yıldırım, 2007: 128).

Yerleşik düzene geçen Ali, artık düşünmeye vakit bulmuş ve bu düşüncelerini aktarabilme imkânına sahip olmuştur. Her ne kadar daha önceleri yazıyla ilişkisi olsa da yerleşik düzenle birlikte düşünmeye ve yazmaya daha çok vakit bulmuş ve bu imkânını bir gazetede kullanmıştır. Bu imkânını da bir nevi düzen eleştirisi yaparak yansıtmıştır. Ali’nin düşüncelerini yansıtmayı, korkmadan, çekinmeden dönemin konjonktürel havasına başkaldırması, onun ideolojik olarak belli bir siyasi partinin güdümünde olmaması -her ne kadar haktan, adaletten yana olmasına rağmen, sosyalist olarak damgalanmasına rağmen- düşüncesini ortaya koymuştur. Bu da dönemin havasında tahammül edilmeyen bir durumdur. Komünizm, sosyalizm gibi kelimelerin ağza alınması bile bir dönem için çekinilen bir durumdur. Hele ki “eşitlik, adalet, özgürlük” gibi kelimeleri kullanıyorsanız Ali gibi “sosyalist” olarak damgalanmanıza ve dönemim kolluk güçlerinin dikkatini çekmeye yeter de artar bile.

Sol kesimin güdümünde gibi gözükten iki kavram olan “eşitlik, adalet” gibi ifadelerin halkın kullanması bile sakıncalı olan dönemde bir hikâye kahramanınca bunların söylenmesi dönemin o baskıcı havasını, insanları sindiren bir

sistemin varlığını da ortaya koyar. Sosyalist olmasanız bile ya da sol fikriyatını benimsemesiniz bile “eşitlik, adalet”ten konuşuyorsanız dönemim yerleşik sistemine göre “solcu” olarak etiketlenmenize yeterli olacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Edebiyat sosyolojisi bağlamında ele alınan Mustafa Kutlu'nun Uzun Hikâye isimli öykü kitabına sosyolojik bir bakış ve öyküdeki ideolojik yansımalar *ayna-yansıma* kuramıyla açıklamaya çalışılmıştır.

Kutlu'nun eserlerindeki sosyolojik yoğunluk, Uzun Hikâye'yi “Edebiyat Sosyolojisi” bağlamında ele alıp incelemeye yönettiren bunu sadece bir öykü üzerinden hareketle değil genel bir Mustafa Kutlu portresi üzerinden işlemeye çalışılmıştır.

Edebi eserler sosyolojik bir biçimde ele alınırken edebiyat sosyolojisi bakışı interdisipliner olmak zorundadır. Bu bakış açısıyla tarihsel, siyasal, ekonomik, psikolojik ve toplumsal verilerin kavşağında adeta onlara bulaşarak, onlardan istifade ederek toplumun biçimlendirici öğeleri olan olay ve olguların satır aralarındaki göstergelerini keşfederek/dikkate alarak yeni sosyolojik bilgilere kavuşabilme imkânları sunan edebiyat sosyolojisi, böylelikle kendisine özgün bir ayrıcalıklı bir yer açacaktır. Edebi metinlerdeki kurgusalılıkların, beslendikleri tarihsel gerçeklerle ilintilendirilmesi edebiyat sosyolojisinin başlıca görevlerindedir. Edebiyat sosyolojisinin tarihsel, siyasal, ekonomik verilerin kavşağında durup şair/yazar duyarlılığını ve o bakışını izleyerek ortaya koyduğu metinler bir toplumun insanlar üzerinde kalan izlerinin de yansıması olarak yer edinmektedir. Bu bakımdan Mustafa Kutlu bu ülkenin bir vicdanı, bir gözlemcisi, bir izleyicisi olarak yazdığı eserlerine kendi toplumunu işleyerek -ki metinlerini işlerken bahsedilen tarihsel, siyasal, ekonomik ve toplumsal verilerden uzak kalmayarak- eserlerinde aktarmıştır. Eserlerindeki cümle örgüsünden, kelime seçimine kadar gelenekten kopmadığını, geleneksele vurgu yaparak modernizm algısı üzerinden yanlış ya da eksik modernleşme pratiklerini kendi toplumu üzerinden aktarmıştır.

Sanayi ile birlikte kurulup genişleyen şehirlerdeki toplumsal olgu ve olayları, insan psikolojisinin söz konusu sanayileşmeye bağlı olarak gelişen makineleşme sonucu girdiği durumu, bunalımı, varoş kesimi, göçle birlikte kentsel durumları, insanlığın göç psikolojisini, kırsal yaşamı v.s gibi konuları ayrıntılı bir biçimde eserlerinde işlemiştir. Mustafa Kutlu'nun daha önce parça parça işlediği konuları bu eseriyle topluca sunduğu içinde göçten, insan psikolojisinden, kentleşme ve siyasal duruma kadar birçok ipuçlarının bulunduğu bir bütün hikâyedir, bir uzun hikâyedir. Ona göre her insan yaşadığı toplumun bütün damarlarını bilebilmeli, geldiği geleneğin, kültürün hangi düşünce geleneğinden yola çıkarak oluştuğunu bilmelidir. Bu bir nevi aslımı bilebilme ile eşdeğerdir.

KAYNAKÇA

- AKTAŞ Ü. (2012) Edebiyat, İdeoloji ve Poetika, Okur Kitaplığı, İstanbul
- ALVER K. (2007) Edebiyat Sosyolojisi, Hece Yayınları, 2. Baskı Ankara
- ALVER K. (2004) Edebiyat Sosyolojisi İncelemeleri, Hece Yayınları, Ankara
- ANAR, T. ve ÖZBAY, F. (2013). “Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Osmanlı'dan Günümüze Türk Şiirinde Dilenme ve Dilencilğe Genel Bir Bakış” **FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi** 2: 1-27.
- BAUMAN Z. (2010) Sosyolojik Düşünmek, Ayrıntı Yay,7.Baskı, İstanbul
- BİNYAZAR A.(2010) Toplum ve Edebiyat, Can Yay. 2. Baskı İstanbul
- EAGLETON T. (1990) Edebiyat Kuramı, Ayrıntı Yayınları Çev. Esen Tarım, İstanbul
- ESCARPİT R. (1992) Edebiyat Sosyolojisi, İletişim Yayınları, İstanbul
- HALDUN İ, (2004) Mukaddime, Dergâh Yayınları, Ankara
- KARAKOÇ S. (2007) Edebiyat Yazıları I, Diriliş Yayınları, İstanbul
- KARAKOÇ S. (2007) Gün Doğmadan, Diriliş Yayınları, İstanbul

- KUTLU M. (2012) Uzun Hikâye, Dergâh Yay. İstanbul 29. Baskı
- MERİÇ C. (1998) Kırk Ambar, Cilt I, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul
- MERT N. (2012) Kelepir Sepet, Okur Kitaplığı, 1. Baskı, İstanbul
- MORAN B. (2002) Edebiyat Kuramları ve Eleştiri, İletişim Yayınları, İstanbul
- OZBAY, F. and ANAR, T. (2014) “A Study of the Sociology of Literature: Beggary in Fictional Texts, Essays and Memoirs in Turkish Literature” **Anthropologist** 17.1: 191-202.
- RIFAT M (1983) Dilbilim ve Göstergebilim Kuramları, Yazko Yayınları, İstanbul
- TONGA, N.(2008). “Yazar-Hayat-Eser Bağlamında Mustafa Kutlu’nun “Uzun Hikâye” Adlı Eserinin Tahlili”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi The Journal Of International Social Research** Volume 1/2 Winter: 471-484.
- YILDIRIM E. (2007) Mustafa Kutlu Hikâyeciliği, Ebabil Yay. 1.Baskı, Ankara.